NEBUNIA ŞI NEBUNUL ÎN DOCUMENTELE JURIDICE ROMÂNEŞTI DIN SECOLELE AL XVII-LEA – AL XIX-LEA

Gabriel Andrei STAN

Du point de vue culturel, la folie a une occurrence historique. Ses significations changent selon la pensée philosophique dominante dans une certaine étape de développement historique. La présence de la folie se fait senti dès les premiers codes de lois roumaines, démontrant ainsi qu'elle est une notion constante dans l'espace culturel de notre pays. Dans cette étude, nous avons l'intention d'analyser comment le discours normatif des documents juridiques roumains enregistre les significations de la folie. Pendant trois siècles (XVIIe siècle - XIXe siècle), la différence de perception du comportement humain déviant se produit à la suite d'un transfert d'autorité de l'Eglise à l'Etat. La folie se définit d'abord comme une punition divine et ensuite elle devient maladie mentale. Avec une ouverture interdisciplinaire explicite, cette étude se place à la frontière de l'histoire, de l'anthropologie, de la médecine et des sciences juridiques.

Mots-clés : folie, codes de lois roumaines, punition divine, maladie mentale, autorité

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate!
Dante

I. Introducere

Să vorbeşti despre nebunie pare astăzi destul de simplu. Dezvoltarea psihiatriei face ca în prezent nebunia să fie percepută în unanimitate drept *boală psihică*, iar în mod automat nebunul să primească o etichetă corespunzătoare: *bolnav psihic*. Din punct de vedere cultural, nebunia are o ocurenţă istorică, modificându-şi semnificaţiile în funcţie de concepţia despre lume dominantă într-o anumită etapă de dezvoltare istorică. Ea îşi face simţită prezenţa încă din primele coduri de legi româneşti, demonstrând astfel că reprezintă o constantă culturală în spaţiul ţării noastre. În studiul de faţă ne propunem să analizăm modul în care discursul normativ al documentelor juridice româneşti consemnează semnificaţiile

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

nebuniei. În decursul celor trei secole (al XVII-lea – al XIX-lea), diferența de percepție a comportamentului uman deviant se realizează printr-un transfer de autoritate dinspre Biserică spre Stat, nebunia fiind definită mai întâi drept *pedeapsă divină*, iar ulterior *boală mintală*. Cu o deschidere interdisciplinară explicită, prezentul studiu se plasează la granița dintre istorie, antropologie, medicină și științe juridice.

II. Analiza documentelor juridice românești din secolele al XVII-lea – al XIX-lea

II.1. *Carte românească de învățătură* (1646); *Îndreptarea legii* (1652)

În izvoarele juridice românești, începând cu secolul al XVII-lea, nebunia își găsește un loc aparte. Primele documente ale dreptului românesc definesc statutul social al nebunului în conformitate cu învățăturile creștine preluate din tradiția bizantină.

Secolul al XVII-lea a cunoscut în spațiul românesc dezvoltarea și divizarea activităților economice: pe lângă cele două activități economice principale, cultivarea pământului și creșterea animalelor, ia amploare practicarea diferitelor meșteșuguri și a comerțului. Nevoia desfacerii mărfurilor a condus la dezvoltarea târgurilor și orașelor și a favorizat, la nivel cultural, un schimb puternic de informații și contacte cu alte culturi. Așadar, „contactul cu lumea bizantină, pe de o parte, și prezența grecilor care vin în Țara Românească și Moldova în număr tot mai mare, pe de altă parte, făcuseră să circule la noi unele lucrări juridice având la bază vechea legislație romano-bizantină”[1]. Primele culegeri de legi reprezintă traduceri în limba română a diferite lucrări de drept canonic și juridic a vechii legislații romano-bizantine. În anul 1646, sub domnia lui Vasile Lupu, se publică în Moldova, la tiparul domnesc de la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași, colecția de legi cu titlul complet *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasile Voievodul și Domnul Țărîi Moldovei, di în multe scripturi tălmăcită, di în limba ilenească pre limba românească*. Din cercetările efectuate de istorici, printre izvoarele cărții figurează *Leges colonariaei și Praxis et theorique criminalis* a jurisconsultului italian Prosper Farinaccius (tipărită între 1607-1621

[1] *Carte românească de învățătură*, ed. critică condusă de acad. Andrei Rădulescu, Ed. Academiei RPR, București, 1961, p. 8.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

mai întâi la Veneţia şi apoi în alte oraşe europene), lucrări la care autorul a avut acces prin intermediul unor manunscrise greceşti care circulau în spaţiul românesc[1]. În sine, legiuirea modovenească reprezintă o combinaţie de texte de drept agrar, civil şi penal, printre sursele pravilei numărându-se, alături de lucrările mai sus menţionate şi *Corpus juris civilis* a împăratului Iustinian, *Biblia* şi *Ecloga Isauriană*[2].

În anul 1652 se publică în Ţara Românească, sub domnia lui Matei Basarab, lucrarea de legi intitulată *Îndreptarea legii cu Dumnezeu care are toată judecata arhierească şi împărătească de toate vinile preoţeşti şi mireneşti*[3]. Aceasta este compusă din două părţi: prima, intitulată *Îndreptarea legii cu Dumnezeu care are toată judecata arhierească şi împărătească de toate vinile preoţeşti şi mireneşti*, vizează dispoziţii de drept penal şi civil, iar a doua, intitulată *Pravila sfinţilor apostoli, a ceale 7 săboare şi toate ceale nameastnice. Lângă acestea şi ale sfinţilor dascăli ai lumii: Vasilie Velichi, Timothei, Nichita. Theologhia dumnezeeştilor bogoslovi*, reprezintă o combinaţie de prevederi de drept laic şi canonic. După cum reiese şi din prefaţa cărţii, lucrarea a fost făcută la iniţiativa şi cu cheltuiala mitropolitului Ştefan de la Târgovişte, aprobată de domnitorul Matei Basarab. Autorul pravilei este călugărul Daniil Panoneanul, care a tradus şi intocmit pasajele ce compun lucrarea. *Îndreptarea legii* este alcătuită din documente de drept bizantin, precum *Sintagma* lui Matei Vlastare, *Nomocanonul* lui Manuil Malaxos, *Comentariul* lui Alexis Aristen şi *Răspunsurile* lui Anastase al Antiohiei. De asemenea, dispoziţiile de drept laic penal sunt împrumutate din *Carte românească de învăţătură*, aranjate însă în altă ordine. Având în vedere că toate articolele referitoare la *nebunie* şi *nebun* sunt preluate din lucrarea moldovenească menţionată mai sus, vom cita o singură dată dispoziţiile respective, specificând în notele de subsol referinţele bibliografice referitoare la ambele lucrări.

Nebunia constituie una dintre circumstanţele atenuante pentru care cel ce săvârşeşte o faptă ilegală poate primi o micşorare a pedepsei sau chiar scutirea integrală: „A cincea pricină pentru carea să îndeamnă giudeţul a mai micşura certarea celui vinovat, iaste aceasta, când nu-i omul cu toată mintea, ce să dzice eşit

[1] *Idem*, pp. 18-19.
[2] *Ibidem*, pp. 25-26.
[3] *Îndreptarea legii*, ed. critică condusă de acad. Andrei Rădulescu, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, 1961.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

din fire-i, nebun, de vreame ce învaţă şi pravila: omul ce va fi dennafară de minte, macar ce greşală are face, nu să va certa”[1].

De asemenea, în cazul în care nebunul „să va înţelepţi”, el nu poate fi pedepsit pentru faptele comise în timpul nebuniei sale. Următoarele articole clarifică situaţiile ambigue ce pot surveni, precum o nebunie „intermitentă”. Dacă o persoană comite o faptă ilegală în perioada „nebuniei”, ea nu va putea fi judecată şi pedepsită. Pentru delictele comise în perioada aşa-zis „sănătoasă”, ea „să va certa tocma, după cum scrie pravila, ca şi fiecine”[2]. În cazul în care învinuitul este suspect de o nebunie închipuită, atunci sarcina clarificării acestui aspect îi revine judecătorului, care trebuie să îi pună „multe întrebări şi în multe fealiuri şi cu multe meşterşuguri şi să întreabe şi pre vraci, carii foarte lesne vor cunoaşte de va fi nebun cu adevărat”[3]. O altă situaţie prevăzută în cod o reprezintă posibilitatea ca inculpatul să înnebunească după săvârşirea faptei, în momentul judecării sale. În acest caz, inculpatul trebuie să primească o pedeapsă „cu bani şi cu dobitoace”. Chiar dacă sentinţa judecătorului comportă şi o pedeapsă corporală, acesta va fi obligat să o înlocuiască cu una bănească, întrucât „pre nebun nu-l pot certa trupeşte”[4]. Aceste prevederi trebuie aplicate doar dacă nu mai există speranţă ca nebunul să îşi revină. Dacă totuşi există semne ca acesta să îşi revină, atunci judecătorul este obligat să-l pună sub observare, urmând ca pedeapsa pentru fapta săvârşită să fie ispăşită în momentul însănătoşirii.

În chestiunile de natură civilă, nebunia este unul dintre factorii care permit ruperea unei căsătorii. În cazul în care bărbatul înnebuneşte, femeia are dreptul să se despartă de el, acesta fiind considerat un potențial pericol pentru viaţa consoartei: „De va nebuni bărbatul, să să împarţă aceaia casă, pentru căce iaste cumpănă să nu o cumva vatăme, sau să o şi omoară bărbatul pre muiare”[5].

Ambele coduri de legi conţin dispoziţii privitoare la autoritatea monarhică şi bisericească. Neascultarea domnului, ofensa şi orice altă acţiune îndreptată împotriva domnului sau feţelor bisericeşti sunt aspru pedepsite. Clemenţa de care persoana nebunului beneficiază este vizibilă şi în ceea ce priveşte sudalmele adresate monarhului, el şi beţivul fiind singurii care scapă de pedeapsă:

[1] *Carte românească...*, glava 55:1, p. 166; *Îndreptarea legii*, glava 359:1, p. 337.
[2] *Carte românească...*, glava 55:3, p. 166; *Îndreptarea legii*, glava 359:3, p. 337.
[3] *Carte românească...*, glava 55:5, p. 166; *Îndreptarea legii*, glava 360:1, p. 337.
[4] *Carte românească...*, glava 55:4, p. 166; *Îndreptarea legii*, glava 359:4, p. 337.
[5] *Carte românească...*, glava 21:6, p. 117; *Îndreptarea legii*, glava 183:6, p. 181.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

> Cela ce va sudui pre domnul ţărâi de va fi nebun sau lipsit de minte sau bat de băutură sau de altă nebunie, nu să va certa, însă să cade să să arate lucrul şi să să cunoască pre cuvinte ce va fi suduit, sau ce feal de obraz va fi fost sau ce feal de nebunie va fi având sau de beţie; iară de va fi într-alt chip să va certa foarte cumplit[1].

Din punct de vedere penal, legea îl scapă pe acesta de pedeapsă în cazul furtului, chiar şi atunci când inculpatul considerat nebun se află pe o poziţie socială inferioară celui vătămat. Aşadar, acesta beneficiază de protecţie împotriva stăpânului, nebunul fiind obligat doar să restituie ceea ce a sustras: „Când va goni neştine pre stăpân de la bucatele lui şi i le va lua: de va fi nebun, nu va avea certare, numai ce va fi luat va da înapoi; iară dup-acea de să va prileji să să înţelepţească, tot să nu să certe”[2].

Şi în cazurile mai grave, precum crima, nebunul este scutit de orice pedeapsă, indiferent de raporturile de rudenie pe care le-a avut cu cel ucis (străin sau rudă apropiată): „Când va fi neştine nebun şi dennafară de minte şi de-ş va ucide tată-său, sau pre fiiu-său, acestuia să nu i să dea nice un feal de certare, pentru căce agiunge-i lui certare că iaste nebun şi fără de mente”[3].

Putem observa, astfel, faptul că nebunul are, din punct de vedere juridic, un statut privilegiat în primele coduri de legi din Moldova şi Ţara Românească. Nebunia este o excepţie de la normă, ce îi asigură persoanei considerate nebune o protecţie împotriva sancţiunilor prevăzute pentru o paletă diversă de infracţiuni: de la crimele de lezmajestate, la furt şi chiar omor. În mod firesc, se ridică următoarea întrebare: cum se justifică o aşa de mare clemenţă? Chiar dacă în cele două legiuiri nu sunt explicate în mod deosebit de clar motivele pentru care nebunia este una dintre „pricin[ele] pentru carea să îndeamnă giudeţul a mai micşura certarea celui vinovat”, o posibilă explicaţie o putem găsi în articolul privind cazurile de omor: „pentru căce agiunge-i lui certare că iaste nebun şi fără de mente”[4]. Aşadar, se consideră că nebunul nu trebuie pedepsit pentru nici o infracţiune, întrucât nebunia în sine reprezintă o *pedeapsă*. Mai precis, ea este o pedeapsă dată de Dumnezeu. În spaţiul Europei de Est, inclusiv în teritoriile româneşti, în secolul al XVII-lea nebunii

[1] *Carte românească...*, glava 49:6, p. 158; *Îndreptarea legii*, glava 112:6, p. 140.
[2] *Carte românească...*, p. 75; *Îndreptarea legii*, glava 348:30, p. 326.
[3] *Carte românească...*, glava 9:23, p. 94; *Îndreptarea legii*, glava 244:23, p. 240.
[4] *Idem*.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

sunt trataţi în mănăstiri şi vor rămâne trataţi în instituţiile bisericeşti pentru cel puţin încă un secol[1]. În ciuda clemenţei de care beneficiază din punct de vedere penal, pravilele din secolul al XVII-lea sfătuiesc totuşi ca libertatea nebunului să fie îngrădită, întrucât acesta poate reprezenta un pericol atât pentru propria persoană, cât şi pentru societate: „Cel nebun măcar că nu să va certa la nebuniile lui, de va face vreo greşală, iară tot nu să cade să-l slobodzească de tot să îmble pre drumuri slobod, ce să aibă pază să fie pre lângă oamenii săi, până să va înţilepţi"[2]. Măsura mai sus menţionată nu vizează limitarea libertăţii nebunului în sensul unei sancţiuni, ci mai curând înlesneşte protecţia acestuia. Având în vedere cele afirmate mai sus, se poate decela o concluzie. Nebunia, înţeleasă drept pedeapsă divină, plasează persoana nebunului sub autoritatea Bisericii, care îl protejează pe acesta de intervenţia Statului. Firește, el va rămâne în continuare unul dintre personajele marginale ale societăţii, fiind tolerat de către ceilalţi. Următoarele coduri de legi adoptate în spaţiul românesc în secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea vor contribui, treptat, la secularizarea nebuniei, favorizând transferul „smintiţilor" dinspre autoritatea religioasă spre cea a statului.

II.2. *Pravilniceasca condică* (1780)

În 1780 se tipăreşte în Ţara Românească un nou cod de legi, intitulat *Pravilniceasca condică*. Din prefaţa acesteia aflăm că domnitorul Alexandru Ipsilante dorea o nouă culegere de legi care să clarifice şi să îndrume normele de procedură juridică. Confuzia existentă în acea perioadă se datora faptului că, pe lângă mai vechile pravile, obiceiurile pământului reprezentau în continuare un factor important în luarea deciziilor. De cele mai multe ori, pravilele contraziceau obiceiurile sau invers: „când cu pravilile strica obiceaiurile, când iarăşi cu

[1] În spaţiul românesc, primul spital de nebuni fără nici o legătură cu vreo instituţie religioasă este *Spitalul sau Institutul smintiţilor de la Mărcuţa*, înfiinţat în noiembrie 1838, lângă Bucureşti. Momentul care marchează oficial secularizarea nebuniei şi „medicalizarea" ei îl reprezintă ordonanţa dată de domnul Ţării Româneşti, Alexandru Ghica, din 12 august 1839, când toţi bolnavii aflaţi la mănăstirea Malamuci sunt relocaţi la spitalul Mărcuţa. (Cf. O. Buda et al., *The institutionalization of asylum and forensic psychiatry in Bucharest, 19th century* în „Romanian Journal of Legal Medicine", vol. XXI, no. 1, 2013, p. 80). În Imperiul rus, spre exemplu, nebunii sunt trataţi în mănăstiri până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Primele spitale de nebuni sunt înfiinţate în perioada 1776-1779 la Novgorod, Moscova şi Sankt-Petersburg sub domnia Ecaterinei a II-a (vezi Angela Britlinger, *Introduction: Approaching Russian Madness,* in Angela Britlinger, Ilya Vinitsky (ed.), *Madness and the Mad in Russian Culture*, University of Toronto Press, Toronto, 2007, p. 9).

[2] *Carte de învăţătură...*, glava 55:7, p. 167; *Îndreptarea legii*, glava 360:3, p. 337.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

obiceaiurile să împotriviia pravililor”[1]. Aşadar, lucrarea sa vine să armonizeze dispoziţiile existente în pravilele mai vechi cu obiceiurile pământului. În ceea ce priveşte statutul nebunului, *Pravilniceasca condică* adaugă noi îngrădiri de ordin civil. Primul articol de lege ce face referire la persoana nebunului este reglementarea diatei (testamentului), acesta neavând dreptul de a lăsa testament: „Cei ce vor face dieţi, să fie cu minţile întregi şi făr de vigleşug să arate în dieţile lor tot adevărul al averii şi a datorii lor”[2]. O altă precizare vizează validitatea mărturiilor, judecătorul fiind obligat să cerceteze dacă martorul este în deplinătatea facultăţilor mintale. Mărturia nebunului nu este luată în considerare, ea fiind nulă:

> Să cerceteze judecătoriul de iaste om sărac şi prost şi nebăgat în seamă, care poate ori pentru sfiială ori din neajungerea minţii sau şi pentru vreo mituire să mărturisească minciuni; şi când să va cunoaşte într-acestaş chip, nu iaste priimit şi în scurt oricare va fi în bănuială, nu iaste primit, iar care va fi cu bună ipolipsis, iaste primit[3].

O altă îngrădire pusă „smintiţilor” constă în interzicerea acestora de a face tranzacţii comerciale, vânzarea efectuată de către o persoană nebună fiind „făr de temeiu”:

> De vreme ce pravila zice, cum că cele ce să fac cu înşălăciune, nu au tărie, pentru aceia de acum înainte, când să va vinde vreun lucru, să se facă cercetare într-acestaş chip: însă mai întâi de au fost vânzătorul nevârstnic, adică mai mic de doaozeci şi cinci de ani, şi făr de a nu fi supt purtător de grijă. Al doilea, de au fost nebun şi neajuns de minte[4].

În prefaţa cărţii, domnitorul Alexandru Ipsilante, urcat pe tronul Ţării Româneşti din voia lui Dumnezeu, se vede obligat să continuie dreapta judecată a lui Dumnezeu, ca un vrednic supus. Astfel, autoritatea sa decurge din chiar mila dumnezeiască ce i-a dat ocârmuirea principatului românesc. Ca un bun slujitor al lui Dumnezeu, el este obligat să vegheze la „buna petrecerea lăcuitorilor, ci şi [la] cinstea lor”[5]. Firește, această concepţie asupra guvernării îi asigură domnitorului

[1] *Pravilniceasca condică*, ed. critică condusă de acad. Andrei Rădulescu, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, 1957, p. 44.
[2] *Idem*, p. 106.
[3] *Idem*, p. 122.
[4] *Idem*, p. 140.
[5] *Pravilniceasca condică*, p. 42.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

dreptul de a interveni în orice domeniu al vieţii sociale. Aşa se explică şi înmulţirea privaţiunilor de ordin civil pe care nebunul le suferă în legiuirea din secolul al XVIII-lea, dar şi în cele viitoare. Treptat, acestea se vor înmulţi, realizându-se astfel, pe la mijlocul secolului al XIX-lea deplina secularizare a nebuniei şi transferul nebunilor de sub autoritatea Bisericii sub cea a Statului.

II.3. *Codul Calimach* (1817)

La începutul secolului al XIX-lea este promulgat în Moldova, în anul 1817, *Codul Calimach*. Noul cod civil are menirea de a clarifica situaţiile incerte din sistemul judiciar al ţării, aducând numeroase completări şi rectificări vechilor legislaţii. Şi în privinţa nebunului, statutul acestuia se schimbă considerabil din punct de vedere juridic.

În prima parte a codului, care vizează drepturile persoanelor, nebunul este definit drept o persoană care nu se poate îngriji de sine şi de propriile sale lucruri, fapt pentru care legea îl apără pe acesta ca să nu îi fie încălcate drepturile:

> Acei ce, ori din nevârstnicie, sau din lipsa minţii, sau din alte pricini, nu-şi pot povăţui înseşi a lor lucrări şi a-şi ocârmui lucrurile lor, se apără de către legi mai cu din adinsul, ca să nu se asuprească în driturile lor, precum sunt: [...]
> f) Acei întru desăvârşită nebunie, acei smintiţi la minte şi acei zăluzi, care sau de istov sunt lipsiţi de întrebuinţarea minţii sau sunt neputincioşi de a privedea isprăvile faptelor lor[1].

O persoană este declarată nebună doar de către Comisia Epitropicească, în urma unei cercetări amănunţite a individului şi a cercetării „doftorilor rânduiţi la aceasta”[2]. Întrucât nebunul nu este capabil să aibă grijă de propria-i persoană, acestuia îi este interzis dreptul la epitropie şi curatorie. Ei sunt luaţi sub oblăduirea unui epitrop sau curator, care le gestionează bunurile: „Persoanele care sunt lipsite de minte, nu sunt destoinice a câştiga de sineşi stăpânirea unui lucru, de aceasta epitropii şi curatorii se îngrijesc pentru interesurile lor”[3]. Încetarea curatoriei este strict reglementată, Comisia fiind obligată „să cerceteze cu amănuntul pe casnicii lui,

[1] *Codul Calimach*, ed. critică condusă de acad. Andrei Rădulescu, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, 1958, p. 75.
[2] *Idem*, p. 179.
[3] *Codul Calimach*, p. 205.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

pe celelalte rudenii, pe megieşii lui [...], trebue, pe lângă cele pomenite chipuri, să orânduiască şi doftori spre cercetare şi, luând mărturia lor, aşa să dee hotărârea"[1].

Nebunii, alături de minori, nu au dreptul la căsătorie: „Cei cu totul nebuni, cei fără minte, cei zăluzi şi îndeobşte acei smintiţi la minte şi nevârstnici nu pot să facă puternică alcătuirea căsătoriei"[2]. La fel ca şi în codurile mai vechi, nebunia reprezintă unul dintre motivele pentru care se poate rupe căsătoria. Însă specificaţiile din *Codul Calimach* sunt mult mai precise, fără să lase loc de interpretări:

> Dacă bărbatul va cădea în desăvârşită nebunie şi nu va veni în simţurile sale până la al cincilea an, iar femeia până la al treilea, de nu va fi însă aceasta pricinuită din vreo tainică vrăjmăşie sau din altă pricină a bărbatului. Iar întâmplându-se patima aceasta uneia sau altiia persoane întru aceiaşi zi a însoţirei, se dezleagă îndată cununia[3].

O dispoziţie nemaiîntâlnită în vechile coduri de legi, prevede luarea drepturilor părinteşti tatălui care se dovedeşte a fi nebun, desemându-i-se minorului un epitrop:

> Dacă tatăl îşi va eşi din minţi, dacă se va vesti ca un desfrânat, sau dacă pentru vreo vinovăţie se va osândi cu închisoare mai mult de un an, sau dacă se va înstrăina de bună voia sa, sau dacă va lipsi mai mult de un an şi nu va înştiinţa unde se află, atunce cade stăpânirea părintească din lucrătoare puterea sa şi se orânduieşte epitrop în locul lui; iar contenind aceste pricini de împiedicare, iarăşi dobândeşte tatăl driturile sale[4].

De asemenea, smintitului îi este interzis dreptul de a lăsa testament. În cazul în care se dovedeşte că o persoană care a lăsat testament se afla în nebunie sau era beat, atunci testamentul este declarat nul. Însă dacă testatorul şi-a venit în fire şi apoi a lăsat testament, situaţia trebuie dovedită cu martori demni de crezare, care au cunoscut starea mintală a persoanei respective[5]. În rândul celor ce nu sunt primiţi în mărturia testamentului întâlnim şi persoana celui „ieşit din minte": „Nu sunt primiţi în mărturia testamentului: monahul, cel mai mic de optsprezece ani, femeia, mutul,

[1] *Idem*, p. 185.
[2] *Idem*, p. 91.
[3] *Idem*, p. 113.
[4] *Idem*, p. 137.
[5] *Idem*, p. 301.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

surdul, nebunul, cel ieşit din minte, cel foarte sărac şi robul”[1]. Toată această enumerare desemnează, în fapt, lista personajelor marginale ale societăţii româneşti de la începutul secolului al XIX-lea. O altă dispoziţie privitoare la nebun constă în imposibilitatea acestuia de a primi sau a refuza o moştenire. Interesant de observat este motivaţia pentru care acesta nu poate dispune de o moştenire: „De sineşi nu pot primi, nici se lepădа de moştenire: [...] Acei ce nu au simţirile întregi, pentru că aceştia se socotesc că nu au voinţă slobodă”[2]. Împărţirea moştenirii trebuie să se facă doar cu „ştirea sau voia stăpânirei sau a judecătoriei” dacă unul dintre moştenitori „va fi [...] nebun sau eşit din minte ori tâmpit”[3]. Aşadar, nebunia devine în codul de legi moldovenesc sinonimă cu absenţa voinţei libere a persoanei. Acesta este un moment deosebit de important în definirea nebuniei, întrucât se observă în *Codul Calimach* influenţele Iluminismului occidental, care înlesnesc laicizarea conceptului de nebunie.

II.4. *Legiuirea Caragea* (1818)

În anul 1818 se tipăreşte în Ţara Românească codul intitulat *Legiuirea Caragea*. La fel ca omologul său din Moldova, codul muntean continuă principiul iresponsabilităţii penale („cei fără minte, ori ce greşală vor face, nu se învinovăţesc”[4]), declară nulă orice tranzacţie, dar sau tocmeală a nebunului („cei fără de minte, ori ce tocmeală, sau dar vor face, se socoteşte drept nimic şi se strică”[5]), îi neagă dreptul de a lăsa testament („Cel ce face diată trebuie să aibă mintea întreagă. De aceea: nebunii şi cei zmintiţi la minte nu pot să-şi facă diată”[6]), nu îi oferă posibilitatea de a depune mărturie („Nevârstnicii, nebunii, robii, risipitorii, necinstiţii, prepuitorii, martorii mincinoşi, tâlharii, furii, plastografii, tăetorii de bani, mofluzii mincinoşi, nu sunt slobozi să mărturisească”[7]) sau jurământ („Nebunilor, nevârstnicilor, robilor, risipitorilor, tâlharilor, furilor, prepuitorilor, martorilor mincinoşi, tăetorilor de bani, mofluzilor mincinoşi şi celor ce sunt ştiuţi că au puţină evlavie către cele Dumnezeeşti acelora nu li se provalisește jurământ, nici li se dă credinţă dacă jură”[8]). În plus, *Legiuirea Caragea* îi

[1] *Codul Calimach*, p. 309.
[2] *Idem*, p. 391.
[3] *Idem*, p. 409.
[4] *Legiuirea Caragea*, ed. de Dem. D. Stoenescu, Tipografia Fane Constantinescu, Craiova, 1905, p. 32.
[5] *Ibidem*.
[6] *Idem*, p. 165.
[7] *Idem*, p. 207.
[8] *Legiuirea Caragea*, p. 209.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

interzice nebunului dreptul de a fi ales eretocrit (arbitru, judecător ales): „Orice obraz poate să fie eretocrit, adică judecător ales. Afară de muieri, nevârstnici, nebuni şi de oameni în vileag osândiţi de necinstiţi”[1]. De asemenea, nebunului nu i se recunoaşte dreptul de a înfia: „Nebunii, risipitorii şi necinstiţii nu fac fii de suflet”[2].

II.5. *Legea asupra alienaților* (1894); *Regulament al legii asupra alienaților* (1896)

În secolul al XIX-lea se realizează şi în spaţiul românesc, cu o întârziere considerabilă faţă de ţările din Occident, secularizarea nebuniei. Dacă înainte nebunul se afla sub autoritatea Bisericii, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea acesta va fi responsabilitatea Statului. Implicaţiile acestui transfer de putere sunt numeroase şi schimbă radical statutul social al nebunului. Aşa cum am afirmat deja mai sus, primul spital de boli psihice care să nu fie afiliat unei mănăstiri este *Spitalul sau institutul smintiților de la Mărcuța*, înfiinţat în noiembrie 1838. La un an de la deschiderea instituţiei, la 12 august 1839, domnitorul Alexandru Ghica dă o ordonanţă prin care dispune ca toţi bolnavii de la mănăstirea Malamuci să fie relocaţi la Spitalul Mărcuţa. Tot aici, între 1867-1868, profesorul de psihiatrie Alexandru Şutzu ţine prelegerile primului curs universitar de *Clinică a maladiilor mentale*.

În anul 1894 este adoptată *Legea asupra alienaților*[3], care reglementează din punct de vedere juridic statutul alienatului. Legea cuprinde cinci mari secţiuni, împărţite după cum urmează: Secţiunea I: *Despre ospiciile de alienaţi şi despre supravegherea lor*; Secţiunea II: *Despre admiterea în stabilimentele de alienaţi*; Secţiunea III: *Veniturile şi cheltuielile serviciului de alienaţi*; Secţiunea IV: *Dispoziţiuni aplicabile persoanelor aşezate în ospiciu*; Secţiunea V: *Despre penalităţi şi dispoziţii generale*.

Legea prevede două tipuri de instituţii destinate tratării bolnavilor: ospiciul de alienaţi şi casele de sănătate private. De asemenea, mănăstirile îşi pierd autorizaţiile de primire şi îngrijire a alienaţilor (Cf. Art.1). Categoria bolnavilor ce

[1] *Idem*, p. 121.
[2] *Ibidem*, p. 173.
[3] Alina Ioana Şuta, *Legislaţia sanitară în România modernă (1874-1910)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009. Din prezentul volum au fost cercetate *Lege asupra alienaților* (1894) şi *Regulament al legii asupra alienaților* (1896).

BDD-A27242 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

pot beneficia de tratament într-o instituţie autorizată este lărgită, fiind acceptaţi nu doar alienaţii, ci şi epilepticii şi idioţii, până la înfiinţarea de adăposturi specializate (Cf. Art.2). Se poate observa, încă din primele două articole ale legii, faptul că *nebunia* este în spaţiul românesc definitiv secularizată şi subordonată autorităţii statului în anul 1894. Totodată, persoana *nebunului* dobândeşte un nou statut social, şi anume cel de *bolnav psihic* sau de *alienat*, fapt demonstrat şi prin termenii medicali utilizaţi pentru desemnarea acestuia. În rândurile instituţiilor apte a îngriji bolnavi se numără şi case de sănătate private, subordonate autorităţii ministrului de interne, care poate acorda autorizaţia de funcţionare dacă respectivul stabiliment respectă regulile de salubritate, dacă beneficiază de o suprafaţă suficientă adăpostirii alienaţilor, dacă respectă regula separării de sexe şi dacă serviciul medical şi regimul interior este organizat corespunzător (Cf. Art.3). De buna organizare a ospiciilor şi caselor de sănătate se ocupă un medic primar, secondat de unul sau doi medici ajutori, în funcţie de importanţa şi numărul bolnavilor internaţi (Cf. Art.5). Statul veghează, totodată, la buna funcţionare a stabilimentelor prin supravegherea directă a guvernului şi a autorităţilor locale. Astfel, legea dispune cel puţin două inspecţii anuale, efectuate de prefectul de judeţ sau de primar şi de medicul primar al judeţului. O dată pe trimestru se va face o inspecţie de către procurorul general al curţii de apel din circumscripţia respectivă, iar o dată pe lună de către procurorul tribunalului local. Inspectorii sanitari şi directorul general al serviciului sanitar au dreptul de a face inspecţie ori de câte ori cred de cuviinţă. Controlul are în vedere regimul interior al stabilimentelor, formalităţile şi actele pe baza cărora o persoană a fost internată, analiza oportunităţii ca izolarea să fie menţinută sau nu, precum şi cercetarea posibilelor reclamaţii (Cf. Art.6). Aşadar, legislaţia sanitară de la sfârşitul secolului al XIX-lea creează un cadru juridic în care ospiciile sunt integrate într-o suprastructură administrativă în vârful căreia se afla ministrul de interne şi ministrul justiţiei. Măsurile luate pentru buna administrare a stabilimentelor sunt destinate a oferi bolnavilor un tratament medical corespunzător, dar şi a-i proteja pe aceştia de posibilele abuzuri ce pot interveni.

Important pentru scopul lucrării noastre este modul în care legea prevede primirea alienaţilor în ospicii. Internarea persoanelor bolnave se poate face fie în baza unor cereri particulare, fie în baza ordinului autorităţilor publice (Cf. Art.7). Aşadar, pentru a interna un bolnav, este nevoie ca petiţionarul să depună o cerere în care trebuie să specifice profesia, etatea şi domiciliul, atât a sa, cât şi a persoanei pentru care se depune cererea. Aceasta trebuie vizată de către primarul comunei sau poliţie. De asemenea, ea trebuie însoţită de un certificat medical vizat de procurorul

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

tribunalului local şi semnat de doi medici care nu pot fi rude cu persoana care solicită internarea, nici cu cea în numele căreia se face solicitarea. Totodată, aceştia nu pot fi medici ai ospiciului unde trebuie aşezat bolnavul. Certificatul trebuie să specifice detaliat simptomele bolii, cauzele acesteia şi motivele izolării persoanei bolnave. Alături de documentele menţionate, sunt necesare şi actele care atestă identitatea bolnavului (Cf. Art.8). Dacă medicul declară că un bolnav internat este vindecat, acesta nu poate fi reţinut în ospiciu (Cf. Art.11). De asemenea, chiar dacă bolnavul nu este vindecat, acesta nu poate fi reţinut dacă este reclamat de tutore sau curator. Totuşi, eliberarea lui poate fi oprită dacă medicul declară că punerea în libertate poate fi periculoasă persoanei însăşi sau securităţii şi ordinii publice sau dacă medicul constată că bolnavul nu va putea beneficia de un tratament adecvat. Cu toate acestea, amânarea eliberării trebuie avizată în termen de 15 zile de către procuror sau prefect. În caz contrar, după termenul menţionat, bolnavul trebuie eliberat (Cf. Art.12).

Al doilea mod prin care o persoană poate fi internată îl reprezintă ordinul autorităţii locale. Legea prevede că şeful de poliţie poate dispune, în urma unui proces-verbal, internarea provizorie a oricărei persoane care compromite ordinea publică sau îşi este sieşi periculoasă. Aceasta trebuie plasată într-un loc special amenajat, iar după expertiza a cel puţin doi medici, procurorul va aviza raportul şi îl va înainta prefectului care va dispune internarea persoanei într-un ospiciu de alienaţi (Cf. Art.14, 17, 18, 19). De asemenea, prefectul trebuie să anunţe familia sau tutorele despre internare sau, în cazul persoanelor din altă localitate, primarul comunei, pentru ca acesta să ia legătura cu familia bolnavului (Cf. Art.20).

Din cele două situaţii prezentate mai sus, putem observa faptul că, odată cu dobândirea noului statut social de *bolnav mintal*, nebunul îşi pierde libertatea de care dispunea în perioada anterioară. Fie că rudele sau tutorele decid ca el să fie izolat, fie că autorităţile hotărăsc acest lucru, el se află plasat într-o zonă de vulnerabilitate pe care nu o cunoscuse în epoca anterioară. Vulnerabilitatea la care este expus în perioada modernă a naşterii psihiatriei îl face pe nebun dependent fie de persoanele apropiate (a căror îngrijire poate fi transferată uşor către instituţiile specializate, dacă în urma anchetelor se stabileşte că nu este corespunzătoare), fie de instituţiile statului destinate tratării lui. Libertatea e înfrântă de noua poziţie

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

socială pe care acesta o ocupă. Dacă sub autoritatea Bisericii nebunul face parte din lista personajelor marginale ale societăţii, transferul sub autoritatea Statului îl aduce sub lumina „reflectoarelor", supravegherea sa fiind necesară pentru protecţia securităţii şi a ordinii sociale. Firește, prin medicalizarea nebuniei, situaţia grea în care se află are, cel puţin în teorie, posibilitatea unei îmbunătăţiri considerabile.

III. Concluzii

Din analiza documentelor juridice românești din secolele al XVII-lea – XIX-lea, putem identifica următoarele semnificaţii culturale ale nebuniei. În secolul al XVII-lea, sub autoritatea Bisericii, nebunia reprezintă o *pedeapsă divină*, iar *nebunul* beneficiază de un statut juridic privilegiat, fiind scutit de orice sancţiune penală, acesta aflându-se sub voia lui Dumnezeu. Intervenţia blândă a comunităţii este posibilă doar în cazurile în care acesta reprezintă un pericol pentru sine şi pentru ceilalţi, persoanele apropiate fiind sfătuite să aibă grijă de el. Mai târziu, sub influenţa Iluminismului occidental, sunt introduse în codurile de legi din secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea numeroase prevederi ce limitează drepturile civile ale acestuia, nebunia fiind considerată *absenţă a voinţei libere a omului* şi *lipsă a facultăţilor mintale*. Dacă până la jumătatea secolului al XIX-lea legislaţia nu prevedea în mod expres izolarea nebunului, odată cu *Legea asupra alienaţilor* din anul 1894, nebunia este definitiv transferată sub autoritatea Statului, fiind considerată *boală psihică*. Având un nou statul social, nebunul devine *bolnav psihic* şi trebuie internat în ospiciile de alienaţi sau în casele de sănătate fie pentru a putea beneficia de un tratament corespunzător, fie pentru a nu pune în pericol securitatea şi ordinea publică.

Totuşi, se impune o menţiune importantă. Analizând codurile de legi apărute în intervalul a trei secole, prezentul studiu oferă o imagine idealizată a concepţiei despre nebunie şi a statutului nebunului. Caracterul convenţional decurge din însuşi statutul ideal pe care orice lege îl reprezintă. Firește, nu puţine sunt cazurile în care realitatea contrazice discursul normativ al epocii. Spre exemplu, deşi sub autoritatea Bisericii nebunul beneficiază de un tratament cât se poate de blând, există şi situaţii care contrazic obişnuinţele. În studiul său, intitulat *Soarta alienaţilor din vechime şi până astăzi*, dr. George Mileticiu afirmă că „nebunii erau ţinuţi pe la chiliile bisericilor şi mânăstirilor; cei inofensivi rătăceau liberi prin sate şi oraşe [...], iar cei

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)

agresivi erau închişi şi legaţi cu lanţul în desele chilii şi prin beciurile mănăstirilor”[1]. Dar nici în perioada ulterioară *Legii asupra alienaţilor* de la sfârşitul secolului al XIX-lea care prevedea tratarea nebunilor în ospicii situaţia acestora nu a cunoscut o îmbunătăţire radicală. În *Raportul general asupra Igienei Publice şi asupra Serviciului Sanitar* pe anii 1898-1904 un procent de 64 la sută din numărul total de bolnavi mintal din toată ţara nu beneficiază de nici un tratament medical, doar 29 la sută fiind internaţi în ospicii, iar 7 la sută aflându-se sub îngrijire medicală particulară[2].

Bibliografie:

Surse primare:

Carte românească de învăţătură, ed. critică condusă de acad. Andrei Rădulescu, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, 1961

Codul Calimach, ed. critică condusă de acad. Andrei Rădulescu, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, 1958

Îndreptarea legii, ed. critică condusă de acad. Andrei Rădulescu, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, 1961

Legiuirea Caragea, ed. de Dem. D. Stoenescu, Tipografia Fane Constantinescu, Craiova, 1905

Pravilniceasca condică, ed. critică condusă de acad. Andrei Rădulescu, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, 1957

Şuta, Alina Ioana, *Legislaţia sanitară în România modernă (1874-1910)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009

Surse secundare:

Britlinger, Angela, *Introduction: Approaching Russian Madness* in Angela Britlinger, Ilya Vinitsky (ed.), *Madness and the Mad in Russian Culture*, University of Toronto Press, Toronto, 2007

Buda, O. et al., *The institutionalization of asylum and forensic psychiatry in Bucharest, 19th century,* în „Romanian Journal of Legal Medicine”, vol. XXI, no. 1, 2013

Toma, V.V., Majuru, A., *Nebunia. O antropologie istorică românească*, Ed. Paralela 45, Piteşti, 2006

[1] Dr. George Mileticiu, *Soarta alienaţilor din vechime şi până astăzi*, *Apud* Valentin-Veron Toma, Adrian Majuru, *Nebunia. O antropologie istorică românească*, Ed. Paralela 45, Piteşti, 2006, p. 121.

[2] *Raport general asupra Igienei Publice şi asupra Serviciului Sanitar al Regatului României pe anii 1898-1904*, *Apud* Valentin-Veron Toma, Adrian Majuru, *Nebunia. O antropologie istorică românească*, Ed. Paralela 45, Piteşti, 2006, p. 164.

BDD-A27242 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 17:00:17 UTC)